

Відомості про авторів

Кравцова Олена Михайлівна – к.е.н, доцент, доцент кафедри бухгалтерського обліку і аудиту Донецького національного технічного університету.

Кравцова О.М. Дослідження ознак фіктивного банкрутства у міжнародній практиці та в Україні

Кравцова Е.М. Исследование признаков фиктивного банкротства в международной практике и в Украине

Kravtsova E.M. Research of signs of fictitious bankruptcy in international practice and in Ukraine

Анотація

Розглянуто економічну сутність фіктивного банкрутства у міжнародній та вітчизняній практиці. Проведено аналіз діючої методики виявлення ознак фіктивного банкрутства, показано недоліки методики з використанням прикладу.

Аннотация

Рассмотрена экономическая сущность фиктивного банкротства в международной и отечественной практике. Проведен анализ действующей методики выявления признаков фиктивного банкротства, отражены недостатки методики с использованием примера.

Annotation

We consider the economic substance of fraudulent bankruptcy in the international and domestic practice. An analysis of current methods to identify signs of fraudulent bankruptcy, reflected deficiencies method using an example.

Ключові слова: процедура банкрутства, фіктивне банкрутство, активи, поточні зобов'язання, кредитори, рентабельність, неплатоспроможність.

Ключевые слова: процедура банкротства, фиктивное банкротство, активы, текущие обязательства, кредиторы, рентабельность, неплатежеспособность.

Keywords: bankruptcy procedure, fictitious bankruptcy, assets, current liabilities, creditors, profitability, inability to pay.

ДОСЛІДЖЕННЯ ОЗНАК ФІКТИВНОГО БАНКРУТСТВА У МІЖНАРОДНІЙ ПРАКТИЦІ ТА В УКРАЇНІ

Ринкова економіка володіє багатьма інструментами, які використовуються для регулювання відносин між підприємствами, між підприємством і державою, підприємством і різними державними та недержавними організаціями. Механізм банкрутства служить для відновлення платоспроможності суб'єктів підприємницької діяльності, які опинилися у скрутному фінансовому стані; забезпечує баланс інтересів держави і суб'єктів підприємницької діяльності, надаючи можливість менш болісно ліквідувати збанкрутілі підприємства та підтримати ті підприємства, які ще можна зберегти у якості суб'єктів господарювання, захищає майнові права кредиторів, які потерпають збитки через неплатоспроможність своїх контрагентів, виступає інструментом перерозподілу ресурсів та заміни неефективного власника.

Економічна криза збільшує вірогідність появи банкрутства. Самими незахищеними виявляються невеликі приватні підприємства, які втрачають обсяг замовлень, контрагентів, вимушені знижувати ціни на свою продукцію, послуги під тиском конкурентів або втрачають свої активи в операціях із недобросовісними дебіторами. У результаті підприємства накопичують збитки, борги і вимушені розпочинати процедуру банкрутства за власною ініціативою.

Але поряд з цим руйнівну силу механізму банкрутства часто використовують у корисних цілях, недарма у законодавстві багатьох країн введено поняття навмисного банкрутства, фіктивного банкрутства та доведення до банкрутства. Незважаючи на те, що кримінальними кодексами багатьох розвинутих країн передбачено покарання за злочини, пов'язані із банкрутством, використання інституту банкрутства у злочинних цілях продовжується, зростає кількість тяжких банкрутств і суми збитків від цих злочинів.

Метою статті є визначення сутності фіктивного банкрутства у міжнародній та вітчизняній практиці та аналіз методики виявлення його ознак.

За своєю сутністю фіктивне банкрутство представляє собою обманні дії,

коли підприємство оголошує себе банкрутом, тобто неспроможним задовольнити вимоги кредиторів, а реально така можливість сплатити борги існує. При цьому підприємство незаконно використовує привілеї механізму банкрутства, які йому надаються під час ведення процедури. А за цей час можна перевести та сховати найважливіші активи, а зобов'язання перед кредиторами будуть вважатися погашеними. Тобто підприємство отримує своєрідне безповоротне інвестування з боку ошуканих кредиторів.

Кримінальну відповідальність за організацію фіктивного банкрутства передбачають правові норми більшості держав. Розглянемо основні з них.

За даними судової статистики в США, з усіх справ, що розглядаються в судах з банкрутства, 80-85% закінчуються реорганізацією підприємств, 15-20% - їх ліквідацією, і тільки по 1,1 % винні в умисному банкрутстві притягуються до відповідальності. До факторів, які лежать в основі банкрутства, відносяться: недбалість - 2 %, зловживання - 1,5 %, лиха - 0,9 %, професійна некомпетентність - 93,1 %, інші - 2,5 % [1].

У Франції на законодавчому рівні стосовно фіктивного банкрутства закріплено чотири способи здійснення злочину: приховування активів та доходів; шахрайське збільшення пасиву (збільшення зобов'язань); підробка в документах бухгалтерського обліку або їх приховування; не ведення бухгалтерського обліку.

Перелік зловживань у сфері банкрутства у Німеччині точиться навколо умисного банкрутства, ухилення від банкрутства та необережних дій у процедурі банкрутства, про фіктивне банкрутство мова не йдеться. У Великобританії прописана відповідальність за умисні дії неспроможного боржника до і після початку виробництва в справі про неспроможність, про фіктивне банкрутство згадується тільки у випадках помилкових заяв.

Російське законодавство про банкрутство у цілому відповідає стандартам законів про неспроможність Великобританії, США, Канади та Австралії і правовим нормам міжнародного рівня в галузі банкрутства. Як у правових системах англосаксонського права, процедури банкрутства у Росії проходять

під патронажем суду, під контролем і наглядом арбітражного керуючого. Але є особливості, які безпосередньо пов'язані із використанням механізму банкрутства у пострадянських країнах у цілях роздержавлення підприємств у масовому порядку. У російському законодавстві про банкрутство встановлено покарання не тільки за навмисне банкрутство та приховування банкрутства, але й за фіктивне банкрутство.

В Україні існують статті Кримінального кодексу України: ст. 218 «Фіктивне банкрутство», 219 «Доведення до банкрутства», 220 «Приховання стійкої фінансової неспроможності», 221 «Незаконні дії при банкрутстві» [1]. Тобто особливість використання процедури банкрутства для заміни власника притаманна й Україні.

Визначимо сутність фіктивного банкрутства. Фіктивне банкрутство визначається як явно помилкова офіційна заява громадянина - засновника або власника суб'єкта господарської діяльності, а також посадовця суб'єкта господарської діяльності про фінансову неспроможність виконання вимог з боку кредиторів і зобов'язань перед бюджетом, якщо такі дії заподіяли крупний матеріальний збиток кредиторам або державі [2].

Згідно ч. 2 та 3 ст. 6 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» право на звернення у господарський суд із заявою про порушення справи про банкрутство мають боржник і кредитор. Кредитор (група кредиторів) звертається до суду, якщо його безспірні вимоги до боржника (сукупні вимоги групи кредиторів) складають не менше 300 мінімальних розмірів заробітної плати, та ці вимоги боржник не задовольнив протягом трьох місяців після встановленого терміну. Боржник (власник) звертається до господарського суду при наявності ознак неплатоспроможності або із планом санації, враховуючи вимоги ст. 53 цього Закону, або за ліквідацією, з урахуванням вимог ст. 51 цього Закону, якщо вартості майна боржника-юридичної особи недостатньо для задоволення вимог кредиторів. Слід зауважити, що ч. 6 ст. 51 Закону передбачає відповідальність власника підприємства, якщо при ліквідації підприємства повністю за рахунок

майна не буде сплачено грошові зобов'язання по заробітній платі, зобов'язання за єдиним внеском, на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, повернення невикористаних коштів Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності, сплати, податків і зборів (обов'язкових платежів) боржника, а при цьому власник не звернувся до господарського суду із заявою про ліквідацію підприємства саме у рамках процедури банкрутства, тобто це положення застерігає власників від приховування неплатоспроможності.

Визначимо, які привілеї отримує боржник після того, як він подав заяву до суду про банкрутство. Господарський суд зобов'язує власника опублікувати оголошення про порушення провадження у справі про банкрутство підприємства в офіційному друкованому органі – газети «Відомості Верховної Ради», «Голос України», «Урядовий кур'єр». Протягом 30 днів після публікації до господарського суду та до боржника надходять від кредиторів письмові заяви з вимогами. Боржник має їх розглянути та визнати вимоги кредиторів, які тепер будуть називатися конкурсними кредиторами, або відмовити у задоволенні вимог повністю або частково, надавши обґрунтований доказ. Привілей перший: вимоги конкурсних кредиторів, заявлені після закінчення строку, встановленого для їх подання, або не заявлені взагалі, не розглядаються і вважаються погашеними, тому сума зобов'язань боржника значно зменшується. У бухгалтерському обліку боржника усі зобов'язання переводяться до складу поточних зобов'язань, та на основі відповідної ухвали господарського суду, в якій затверджується реєстр вимог кредиторів, бухгалтер списує зобов'язання перед кредиторами, які не заявили свої вимоги, крім заборгованості по заробітній платі та зобов'язаннями, які забезпечені заставою. Отже фінансовий стан боржника значно покращується.

Привілей другий: згідно ст. 12 «Забезпечення вимог кредиторів і мораторій на задоволення вимог кредиторів» при банкрутстві застосовується мораторій - зупинення виконання боржником грошових зобов'язань і зобов'язань щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів), термін виконання яких настав

до дня введення мораторію, і припинення заходів, спрямованих на забезпечення виконання цих зобов'язань та зобов'язань щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів). Отже боржник отримує своєрідні «канікули» по сплаті кредиторської заборгованості, яка виникла до процедури банкрутства по конкурсним кредиторам, крім поточних платежів.

Привілей третій: привілеї зберігаються увесь час перебування боржника у процедурі банкрутства, а стадія ліквідації на теперішній час законодавчо не обмежена.

Таким чином, фіктивне банкрутство дозволяє боржнику позбавитися «незручних» кредиторів, а якщо заздалегідь штучно створити кредиторську заборгованість спорідненим компаніям, то можна просто забезпечити переведення активів на інші компанії, при цьому певну частину зобов'язань не сплачувати зовсім, тобто для боржника банкрутство стає вигідним. Головна небезпека фіктивного банкрутства криється у тому, що за його допомогою штучно запускається механізм банкрутства кредиторів, а законодавством не передбачено відшкодування заподіяних кредиторам збитків.

Отже, перевірка банкрутства на ознаки фіктивного банкрутства має бути проведена за обставин, коли власник підприємства за власною ініціативою, яка є до того ж його обов'язком, звертається до суду із заявою про ліквідацію у процедурі банкрутства. Така перевірка проводиться за Методичними рекомендаціями щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування, фіктивного банкрутства або доведення до банкрутства, які розроблені та затверджені відповідними наказами Міністерства економіки України: наказ від 17.01.2001 р. № 10, наказ від 19.01.2006 р. № 14, остання редакція - наказ від 26.10.2010 р. № 1361. Аналіз наявності ознак фіктивного банкрутства проводиться власником або органами, уповноваженими управляти майном, або особами, які зацікавлені в отриманні інформації стосовно діяльності підприємства - державний орган з питань банкрутства, арбітражний керуючий, податкова служба тощо. Інформаційною базою для аналізу є дані фінансової звітності та аналітичні дані

бухгалтерського обліку підприємства. Результати аналізу у вигляді певних показників зводяться у таблицю 25, яка є додатком до методичних рекомендацій [3].

У цій таблиці зведено наступні показники, розраховані на дату визнання неплатоспроможності та на початок періоду, який аналізується (три роки тому):

- коефіцієнт покриття, який розраховується як відношення оборотних активів до поточних зобов'язань підприємства, характеризує здатність підприємства виконувати короткострокові зобов'язання і здійснювати непередбачені витрати. Логіку такого зіставлення можна пояснити так: підприємство погашає свої короткострокові зобов'язання в основному за рахунок оборотних активів з урахуванням їх ліквідності. Отже, якщо оборотні активи перевищують по величині короткострокові пасиви, підприємство може розглядатися як таке, що має потенціал для подальшого функціонування;

- рентабельність продукції, яка розраховується як відношення валового прибутку від реалізації продукції (робіт, послуг) до собівартості реалізації;

- забезпечення зобов'язань боржника усіма його активами, що розраховується як відношення суми активів підприємства (валюти балансу) до суми зобов'язань: поточних і довгострокових разом (до величини залученого капіталу).

Методикою визначено, що ознакою фіктивного банкрутства є випадок, коли показник забезпечення зобов'язань боржника усіма активами перевищує одиницю при нульовій або позитивній рентабельності.

Розберемо сутність такої ознаки на прикладі малого підприємства, яке випускає вироби з натуральної деревини. Стратегія підприємства орієнтується на потреби невибагливого «середнього покупця», конкурентних переваг підприємство не має, аналізом зовнішнього середовища майже не займається. Оскільки ринок меблевої продукції є дуже динамічним, то з кожним входженням нового суб'єкта конкурентного оточення, у підприємства посилюється загроза втрати займаного сегменту ринку. Головним стримуючим чинником розвитку даного виробництва є відсутність технологічної

компоненти – бази для нарощування технічного і технологічного потенціалу для удосконалення вироблюваної продукції і модернізації технології виготовлення і збуту продукції.

У табл. 1, 2 наведено елементи фінансової звітності підприємства, за якими розраховуються показники щодо наявності ознак фіктивного банкрутства (табл. 3), відповідно до діючих методичних рекомендацій.

Таблиця 1

Ущільнений баланс підприємства, тис. грн.

Показник	На початок 2008	На початок 2009	На початок 2010	На кінець 2010
АКТИВ	4458	4368,1	4659	4508
Оборотні активи	2401,4	2473,2	2850	3265
Необоротні активи	2056,6	1894,9	1809	1243
ПАСИВ	4458	4368,1	4659	4508
Поточні зобов'язання	2988	2616,1	2777	2850
Довгострокові зобов'язання	0	0	0	0
Власний капітал, у тому числі	1462	1744	1874	1650
- статутний капітал	422	422	422	422
- додатковий капітал	1484	1484	1484	1484
- нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	-444	-162	-32	-256
БАЛАНС	4458	4368,1	4659	4508

Таблиця 2

Дані звіту про фінансові результати, тис. грн.

Стаття	Код	2008	2009	2010
Доход (виручка) від реалізації продукції	010	12149	7488	6220
Податок на додану вартість	015	2025	1248	1037
Акцизний збір	020			
Чистий доход (виручка) від реалізації	035	10124	6240	5183
Собівартість реалізованої продукції	040	9450	5899	5241
Валовий:				
Прибуток	050	674	341	
Збиток	055			58

Інші операційні доходи	060	12	4	14
Адміністративні витрати	070	188	95	110
Витрати на збут	080	64	35	27
Інші операційні витрати	090	48	28	16
Фінансові результати від операційної діяльності:				
Прибуток	100	386	187	
Збиток	105			197
Доход від участі в капіталі	110			
Інші фінансові доходи	120			
Інші доходи	130	25	34	41
Фінансові витрати	140			
Витрати від участі в капіталі	150			
Інші витрати	160	35	47	68
Фінансові результати від звичайної діяльності до оподаткування:				
Прибуток	170	376	174	
Збиток	175			224
Податок на прибуток від звичайної діяльності	180	94	44	
Фінансові результати від звичайної діяльності:				
Прибуток	190	282	130	
Збиток	195			224
Надзвичайні:				
Доходи	200			
Витрати	205			
Податки з надзвичайного прибутку	210			
Чистий:				
Прибуток	220	282	130	
Збиток	225			224

Як свідчать дані табл. 1, 2, а також проведений детальний аналіз виробничо-фінансової діяльності, підприємство стрімко втрачає обсяги реалізації продукції, затоварюються склади готової продукції, уповільнюються обороти, ділова активність знижується. Платіжна ситуація є граничною, коефіцієнт швидкої ліквідності не відповідає нормативному, величина чистого оборотного капіталу незначна, складає на останню дату близько 8% від вартості майна, протягом трьох років присутні ознаки поточної неплатоспроможності, тобто поточні зобов'язання підприємства перевищують сумарну величину

наявних грошових коштів, їх еквівалентів і інших високоліквідних активів.
Підприємство – на шляху до банкрутства.

Таблиця 3

Показники аналізу щодо виявлення ознак фіктивного банкрутства

Показник	Нормативне значення	2008 (на початок року)	2009 (на початок року)	2010 (на початок року)	2010 (на кінець року)
1. Коефіцієнт покриття	> 1	0,804	0,945	1,026	1,146
2. Рентабельність продукції	>0 збільшення	-	0,071	0,058	-0,011
3. Забезпечення зобов'язань усіма активами		1,49	1,67	1,68	1,58

Як видно з табл.3, показник забезпечення зобов'язань боржника усіма його активами перевищує одиницю при позитивній рентабельності.

Отже, якщо підприємство звернеться у господарський суд із заявою про визнання його банкрутом, згідно з методикою маємо ознаки фіктивного банкрутства.

Але глибокий аналіз діяльності підприємства показує, що його банкрутство є закономірним, економічно послідовним. Підприємство не «зливало» активи якомусь-то дебітору, тобто нарощування дебіторської заборгованості, у том числі безнадійної, не відбулося, структура оборотних активів погіршилася за рахунок затоварювання складів готовими виробами, які не реалізуються через зниження попиту. Структура кредиторської заборгованості погіршилася: частка заборгованості бюджету зросла через відсутність грошових коштів, які «заморожені» у готовій продукції, виникла заборгованість бюджету за штрафними санкціями через несвоєчасну сплату податків і зборів. Уповільнюється оборотність кредиторської заборгованості через затримку платежів поточним кредиторам-постачальникам, збільшується

вік кредиторської заборгованості. Але у списку кредиторів не з'явилося нових кредиторів, через яких організовувалося б фіктивне банкрутство.

Отже методика виявлення ознак фіктивного банкрутства не відображає реальності, не є досконалою.

До недоліків діючої методики виявлення ознак фіктивного банкрутства слід віднести наступне:

1. Методикою визначено, що для аналізу достатньо двох дат: показники розраховуються на дату визнання неплатоспроможності підприємства і на початок періоду, який аналізується, тобто випадає той період, коли негативна ситуація склалася і стала граничною, не можна визначити, коли це сталося, і проаналізувати цю ситуацію докладніше, виявивши причини. У наведеному прикладі аналіз охоплює три роки, і все ж аналіз неповний.

2. Показників щодо виявлення ознак фіктивного банкрутства дуже замало, вони не інформативні. Не пропонується відстежити рух у складі оборотних активів та їх структурні зміни, які б допомогли виявити факт переводу активів на інше підприємство, наприклад, споріднену фірму або пов'язану особу. Не рекомендовано аналізувати зміни у кредиторській заборгованості, які б допомогли виявити штучно створених кредиторів для організації фіктивного банкрутства.

3. У якості показника рентабельності рекомендовано використання рентабельності продукції, який розраховано відношенням валового прибутку (збитку) до собівартості реалізованої продукції. При цьому, по-перше, не враховано, що згідно із Положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку, зокрема ПСБО 16 «Витрати», собівартість реалізованої продукції не є повною собівартістю; адміністративні витрати та витрати на збут, які раніше включалися до повної собівартості продукції, тепер є витратами поточного періоду. Тому знаменник показника рентабельності продукції є заниженою величиною, а сам показник – завищується. Доцільніше було б використовувати показник рентабельності основної діяльності. По-друге, рекомендовані показники обходять аналіз іншої операційної діяльності, фінансової,

інвестиційної та іншої діяльності. У рамках цих видів діяльності можуть бути застосовані операції, за яких організується фіктивне банкрутство. Наприклад, придбання акцій. Фондовий ринок є нестабільним, акції можуть реально знецінитися, а кредиторська заборгованість вже збільшилася. До речі, бухгалтер відобразить знецінення придбаних фінансових інвестицій тільки наприкінці року, а може і не відобразити.

4. У балансі активи, як правило, обліковуються за історичною ціною, яка склалася у результаті їх придбання. Механізм переоцінки підприємства використовують нечасто, і реальна вартість активів, відображених у балансі, може відрізнятись від їх ринкової вартості, якщо вони будуть спрямовані на погашення зобов'язань перед кредиторами. Тому рекомендований показник забезпечення зобов'язань боржника усіма його активами, без поправки на ліквідність активів, використовувати у деяких випадках некоректно: у розрахунку він становитиме більше одиниці, а реально – менше одиниці.

5. У визначенні фіктивного банкрутства є посилення на те, що фіктивне банкрутство спричиняє кредиторам крупний матеріальний збиток. Методичні рекомендації цю сторону обходять.

6. Існує зарубіжний досвід щодо характерних ознак фіктивного банкрутства. У методичних рекомендаціях цей досвід не враховується.

Висновок. Фіктивне банкрутство представляє собою обманні дії, під час яких підприємство оголошує себе банкрутом при реальній можливості сплатити борги, використовуючи при цьому привілеї, які надаються у процедурі банкрутства. Кримінальну відповідальність за організацію фіктивного банкрутства передбачають правові норми більшості держав: за приховування активів та доходів; шахрайське збільшення пасиву (збільшення зобов'язань); підробку в документах бухгалтерського обліку або їх приховування; не ведення бухгалтерського обліку. В Україні фіктивне банкрутство визначається як явно помилкова офіційна заява громадянина - засновника або власника суб'єкта господарської діяльності, а також посадовця суб'єкта господарської діяльності про фінансову неспроможність виконання вимог з боку кредиторів і зобов'язань

перед бюджетом, якщо такі дії заподіяли крупний матеріальний збиток кредиторам або державі. Діючі методичні рекомендації щодо виявлення ознак фіктивного банкрутства недосконалі: показники неінформативні, їх перелік замалий, не враховано зарубіжний досвід.

Література:

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III: за станом на 1 січн. 2012 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. - N 25-26. - ст.131. - зі змін. та допов. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukraine-zakoni.com/>
2. Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» від 14.05.1992 № 2343-XII: за станом на 16 жовтн. 2011 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1999. - № 31- ст.440 42-43. – зі змін. та допов. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2343-12>
3. Методичні рекомендації щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства Наказ Міністерства економіки України від 19.01.2006 № 14 (у редакції наказу Міністерства економіки України від 26.10.2010 № 1361) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=161074
4. Законодательство по банкрутству разных стран [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://arbir.ru/articles/a_1955.htm